

AZ ISKOLAI SZABADIDŐ-KÖZÖSSÉGEK FEJLŐDÉSÉNEK ÚJ JELENSÉGEI ÉS TÁVLATAI

I.

A köznevelés távlati fejlesztését szolgáló – az MTA Pedagógiai Kutató Csoport égisze alatt végzett – kutatások többek között kiterjednek a diákok szabadidő-tevékenységére is. Abból a hipotézisből indultunk ki, hogy a nevelési folyamat korszerűsítése során *az iskolának egyre növekvő szerepe lesz a permanens önműveléshez elengedhetetlen szabadidő-szokások kialakításában*. Ennek érdekében – a más nevelőintézményekkel való együttműködés kifejlesztésével egyidejűleg – ki kell szélesítenie és meg kell újítania az iskolán belüli szabadidő-foglalkoztatást is. E folyamat nevelésszociológiai megközelítésű, az ország húsz középfokú oktatási intézményében végzett longitudinális vizsgálat alapján kívánunk itt szólni a fejlődés néhány új jelenségéről és távlatairól.

Kutatásunk azt bizonyította, hogy a közoktatás irányító szervei, az iskolák vezetői, a gyakorló pedagógusok és velük együtt a diákok az elmúlt években jelentős erőfeszítéseket tettek arra, hogy kiszélesítsék és megújítsák az iskolai szabadidő-foglalkoztatást. Számottevően megnőtt a tanulók tevékeny részvétele az iskolai szabadidő-közösségekben: a szakkörökben, a politikai vitakörökben, művészeti körökben, sportkörökben, klubokban stb.

Szinte felkiáltójel kívánczik az adatokból kiolvasható következtetéshez: napjainkban az egész iskolai szabadidő-foglalkoztatási rendszer nagyarányú fellendülésének, kibontakozásának vagyunk tanúi. Úgy látszik, hogy az ezirányú sokféle, mindenekelőtt pedagógiai, és más, pl. jogszabályozó, gazdasági stb. erőfeszítés, olyan eredményeket kezd megérlelni, amelyeknek következményeivel és lehetőségeivel ma még alig számolunk.

II.

Az új jelenségek közül ki kell emelni az iskolák java részének azt a helyes törekvését, hogy *a szabadidő-foglalkoztatás körét kiszélesítsék a jó tanulókon túl* – bár őket sem elhanyagolva – *a közepes (sőt a gyengébb) tanulókra is*. A közepes tanulók legnagyobb létszámot képező tömegének bevonása a fejlesztés központi feladatává és problémájává kezd válni. Ez megkívánja sajátos igényeik, érdeklődésük tekintetbe vételét, megfelelő motiválásukat, és kihat az iskolai szabadidő-tevékenységekre mind tartalmára (pl. a művelődés és a szórakozás programjainak ötvözésére), mind formájára (az oldottabb légkör, a változatosabb módszerek alkalmazására).

Az iskolai szabadidő-tevékenységek nevelő hatásának kiterjesztése a közepes tanulók széles rétegeire kétségtelenül jelentős előrelépés; itt azonban nem szabad megállni. Egy-

részt még mindig megvan a távol maradók korántsem jelentéktelen hányada; másrészt különösen számottevő az a diákréteg, amelyiket csak egyetlen szabadidő-foglalkoztatásba tudtak bevonni. Márpedig nem mondhatunk le a személyiség mindenoldalú neveléséről az iskolai szabadidő-foglalkoztatás során sem. Az eljövendő évek, évtizedek fejlesztési programja ezért ez lesz: a lehető legtöbb diák bevonása — személyes érdeklődésének, képességeinek legjobban megfelelő — két-három iskolai szabadidő-közösség tevékenységébe.

Fejlődésében tekintve különösen figyelemreméltó jelenség az *iskolai szabadidő-közösségek egységes rendszerének fokozatos kialakítása*.

Lappangva, spontán erők játékaként alakul ki ez a rendszer. Ti. azok a diákok, akik két, sőt több iskolai szabadidő-közösség tagjai egyidejűleg — és az ilyenek már ma is többségben vannak — tevékenységük révén addig alig ismert szálakkal fűzik egymáshoz ezeket a közösségeket. Az ilyen egyidejű tevékenység egyre terjed, ezért időszerűvé vált a rejtett, spontán kapcsolatok feltárása, zavarainak kiküszöbölése, a rendszer tudatos fejlesztése.

Ennek hiányában ma még sok nevelési energia és lehetőség vész kárba. Legtöbbször az iskolai szabadidő-tevékenység vonatkozásában úgy gondolunk egy-egy diákra, mint vagy szakköri tagra, vagy körustagra, vagy sportköri tagra — pedig lehet, hogy egyszemélyben testesíti meg mindegyiket (és kérdés, hogy a személyiségjegyeinek legmegfelelőbb-e?). Ma még bizony egyik-másik iskola különböző szabadidő-közösségei között sok az értetlenség, sőt a féltékenység, s uram bocsá' a konkurenciaharc (pl. a szűkre szabott anyagi feltételek elosztása körül). Mind a diákok sokoldalú személyiségfejlesztésének igényei, mind az anyagi erőforrások elvszerű és tervszerű felhasználásának követelményei, mind sok egyéb más ok egyre sürgetőbbé teszik az iskolai szabadidő-foglalkoztatás *egységes rendszerként* való továbbfejlesztését.

Az iskolák korszerű, komplex szabadidő-foglalkoztatási rendszerében — a pedagógiai és diák igényekre építve — szükségszerűen meghatározott helyük van és lesz mind a hagyományos (szakkör, énekkar, sportkör stb.), mind az újszerű (politikai vitakör, klub stb.) szabadidő-közösségeknek. Ezek más-más nevelési feladatot látnak el, következésképpen nem helyettesíthetik és nem kebelezhetik be egymást, hanem egymás mellett, tudatos együttműködésben kell hogy fejlődjenek. Ez nem jámbor óhaj, hanem már ma eleven valóság. Bizonyítéka az összes iskolai szabadidő-foglalkoztatási forma egyidejű — bár egyenlőtlen arányú — fellendülése és a helyenkénti konstruktív együttműködés kedvező kölcsönhatása az utóbbi években.

A tudományos kutatás is hozzájárulhat ahhoz, hogy az iskolák a permanens művelődés hatékonyabb megalapozása céljából kidolgozzák a maguk számára az *iskolai szabadidő-foglalkoztatás korszerű komplex pedagógiai koncepcióját*. Számtalan problémát kell megvizsgálni.

Csak példaként említjük a következőket: az iskolai szabadidő-közösségek értékkonformitációs szerepe, interszemélyes kapcsolata, kohéziója stb.; az iskolai szabadidő-foglalkoztatás pedagógiai vezetésének módszertani problémái, az öntevékeny iskolai művelődés motiválásától kezdve a szakköri természet-tudományos kísérletekig és a klubbeli társasjátékokig; az iskolai szabadidő-tevékenységek irányításának tanügyigazgatási kérdései, a képzési és továbbképzési rendszertől a felügyeleti mechanizmusig. Ilyen, és sok más fontos kérdésre csak interdiszciplináris (művelődés- és nevelésméleti; általános és szakdidaktikai; nevelésszociológiai és pszichológiai; vezetés- és rendszerelméleti stb. megközelítésű) kutatások adhatják meg a kielégítő választ.

III.

Az iskolai szabadidő-foglalkoztatás jelen tapasztalatainak tanulmányozása, a megérett szükségletekből fakadó közvetlen fejlesztési feladatok kijelölése és következetes megvalósítása, együtt vezethet el a *távlati tendenciák* feltárásához. Ez utóbbihoz kívánunk néhány gondolatot fűzni, — vagyis ahhoz, hogy feltehetően *milyen irányban fog kibontakozni a szabadidő-tevékenység rendszere a jövő iskolamodelljében*. Építettünk azokra a gondolatébresztő megállapításokra, amelyeket a Magyar Tudományos Akadémia Elnökségi Közoktatási Bizottsága 1976-ban tett — „távlati műveltség tartalmára és az iskolai nevelőtevékenység fejlesztésére” készült állásfoglalásaiban és ajánlásaiban az ezredforduló iskolájára vonatkozóan. A jövő modelljének azonban csak néhány, az iskolai szabadidő-tevékenységekkel különösen szoros kapcsolatban álló elemét érintjük.

1. *Az iskolai nevelés funkcióváltásai.* A fejlett szocialista társadalomnak megfelelő közoktatási intézmény a szocialista nevelőiskola lesz; olyan intézmény, amelyben minden egyéb funkció a szocializmus teljes felépítését tudatosan vállaló ember nevelését szolgálja, akit a szocialista értékek belülről vezérlelnek mind a közéletben, mind a magánéletben, mind a munkában, mind a szabad időben.

Az értékes szabadidő-szokások kialakítása az eddiginél kiemeltebb funkciójává válik a jövő iskolájának, mindenekelőtt azért, mert a szocialista ember elengedhetetlen vonása a szabad időben történő önképzés, önművelés, önnevelés igénye és képessége. A fejlett szocialista társadalomban kibontakozó tudományos-technikai forradalom korszakában az iskola már nem vértézheti fel a fiatalokat az egész életre elégséges ismeretekkel; készségekkel, annál inkább fel kell vértéznie a tudás önálló bővítésének, megújításának képességével, pl. a permanens művelődéshez elengedhetetlen értékes szabadidő-szokásokkal.

Az iskolai szabadidő-tevékenységek nevelő funkciójának megkülönböztető szerepe összefügg a jövő iskolamodelljének több más fontos funkciójával is. Az előbb-utóbb mindenkire kötelező alap- és középfokú iskola ki fogja terjeszteni nevelő hatását a felnövekvő fiatalság egész élettevékenységére mind az iskolában töltött évek, mind az ott töltött napok, órák számát tekintve. A megvalósulás útjára lép az iskolának az a szerepe, hogy hozzájáruljon a családi, a környezeti kulturális hátrányok felszámolásához, a fejlődésegénylőség elősegítéséhez mind a tanítási órán, mind azon kívül is. Az egységes alapozással egyidejűleg fokozottan teret kap a sajátos egyéni képességek felszínre hozása, kibontakoztatása a közösségekben, és ebben a fakultáció mellett a szabadidő-tevékenységek is az eddiginél nagyobb szerepet kapnak stb.

2. *A művelődés tartalmi elemei.* A jövő iskolája a szocialista ember nevelésének követelményei szerint szelektálja, ötvözi és közvetíti majd a távlati műveltség főbb tartalmi köreit. Az egységes és differenciált műveltségtartalom a mindenoldalú személyiség nevelését kell hogy szolgálja, nemcsak a tanítási órán, hanem a szabadidő-tevékenységek során is. Ez utóbbi illusztrálására említünk néhány példát a szabadidő-nevelés műveltségtartalmának egyes köreiből:

— A nyelvi-kommunikációs nevelés fontos szerepet kap, nő anyanyelvi és idegen nyelvi önkifejezés igénye, amelyet mind a munkafolyamatokon belül támasztott követelmények, mind a társas szabadidőtöltés, a belföldi és a külföldi turizmus stb. bővülő lehetőségei megkívánnak. A nyelvi készség elsajátításának hasznos és kedvelt módszere az aktivizáló, játékos gyakorlás — ehhez igen jó teret nyújtanak az olyan szabadidő-tevékenységek

formák, mint a diákok nyelvtanfolyamai, nyelvklubjai, nyelvi táborai, levelező és utazási csereakciói stb..

– A matematikai nevelés terén a matematika mindennapi jelentőségének felismertetése és megszerettetése kerül egyre inkább előtérbe. A jelenségek matematikai jellegű problémáinak felismertetéséhez, az elvont matematikai ismeretek alkalmazásához, az élet számtalan területén nélkülözhetetlenné váló statisztikai adatfeldolgozó módszerek elsajátításához, az öntevékeny matematikai gondolkodás terjesztéséhez jelentősen hozzájárulhatnak a matematikai-statisztikai stb. szakkörök, tanfolyamok, versenyek, kedvtelésből végzett feladatmegoldásai.

– A természettudományos nevelés célja a természet jelenségei iránti érdeklődés felkeltése, a megismerés módszereinek elsajátítása, az általános törvényszerűségek megértése, a tudományosan megalapozott világkép kialakítása; ennek alapján a környező természet jelenségei közötti tájékozódás készségének, a „felfedező”, „újító” törekvéseknek a kifejlesztése. Mindezekhez nagy segítséget nyújthatnak a fizikai, kémiai, biológiai stb. szakkörök, ismeretterjesztő tanfolyamok, előadássorozatok, laboratóriumi gyakorlatok. Különösen a diákaktivitást kifejlesztő megfigyeléseknek, kísérleteknek lesz nagy szerepük: az eszközök használatának megismerésétől kezdve a méréseken, vizsgálatokon keresztül, egészen a kauzális összefüggések felfedezéséig.

– A társadalomtudományi nevelés lényege a diákok tájékozódó képességének megalapozása, társadalmi felelősségtudatának ébresztése, közeleti cselekvésének orientálása. Kíváncsi, hogy a tantervhez és a köznapi élethez kapcsolódjanak különféle ismeretek, tapasztalatok, tevékenységek: a politika, a jog, az erkölcs, a szociológia, a pszichológia, a pedagógia, a közgazdaság, a vezetéstudomány stb. területeiről. Számtalan lehetőséget nyújtanak ehhez a különféle szakkörök, politikai vitakörök, klubok, társadalmi munkatevékenységek, és a többi.

– Az esztétikai nevelést szolgálják az iskolában a művészetek olyan hagyományos és újonnan bekapcsolt területei, mint az irodalom, zene, képzőművészet, filmesztétika, mozgásművészet stb. Az esztétikai nevelés célja a személyiség értelmi és érzelmi erőit mozgósító katarzis elérése – az esztétikum elsajátítása, a befogadás, újrateremtés, önkifejezés által. Ennek eredményességét sokféleképpen szolgálhatják az öntevékeny iskolai művészeti körök, az önképzőköröktől az irodalmi színpadokig, az énekkaroktól a zenekarokig, a bábcsoportoktól a táncsoportokig, a rajzkluboktól a filmklubokig stb.

– A testnevelés – a zárt, ülő, szellemi elfoglaltság egyoldalúságának veszélyei miatt – egyre fontosabb területévé válik a diákok személyiségfejlesztésének. Célja az egészség megővése, a fizikai munka és honvédelmi teljesítőképesség növelése, a kedvtelésből és versenyszerűen űzött s a napi életrendbe beépülő kulturált testmozgás igényének és készségének kifejlesztése. E célok eléréséhez az iskolán belül is nélkülözhetetlen a tömeges diáksport-mozgásterület.

– A munkára nevelés követelményei – mind a kézi, mind a gépi jellegű munkavégzésében – egyre fokozódnak a tudományos-technikai forradalom korában az általánosan képző iskolában is: nem a korai szakmai specializálás, hanem a technikai intelligencia, a manuális készségek alapjainak elsajátítása értelmezésében. Különösen a mindennapok technikájának megismertetése a cél: a lakás, a háztartás, a környezet, a közlekedés berendezéseinek megismerése, kezelése, karbantartása, egyéni alakítása. Ezen felül a társadalmi termelő munkába való bekapcsolódás előkészítésére, a pályaelektől való felkészítésére.

kialakítására, a pályaalakmasság kipróbálására adnak kedvező lehetőséget majd a ma még nagyon is elhanyagolt iskolai technikai kurzusok, barkácskörök, a „Csináld magad!” szabadidő-mozgalom, az üzemek által patronált szakkörök stb.

– A szocialista személyiség mindenoldalú fejlesztése növekvő követelményeket támaszt az iskolai szabadidő-tevékenység rendszerében is, a különböző ismerettartalmak körében különböző formában.

E műveltség tartalmakkal ötvözve, illetve azokat kiegészítve kell helyet kapnia az iskolai szabadidő-tevékenységek között a közösségi játéknak, a szórakozásnak, a felüdülésnek a különböző életkorokban különböző súllyal és formákban, de minden életkorban egyaránt.

3. Szervezeti keretek, formák, módszerek. Az iskolai szabadidő-foglalkoztatás szervezeti fejlődésének iránya az, hogy az oktatási intézmények keretei között pedagógiai irányítással kibontakozzon az öntevékeny művelődési kisközösségek olyan rendszere, amely tartósan ösztönzi a személyiség önmegvalósítását, mindenoldalú fejlesztését.

Valóságos szabadidő-mozgalomról van szó az iskola falai között (ez természetesen minden diákot személyes adottságai és érdeklődése szerint érint). Öntevékeny, eleven, színes diákmozgalmat kell kibontakoztatni, amely kész és képes a szocialista értékek befogadására és újraalkotására a közéleti politikai mozgalomtól a testedzési és sportmozgalomig, a technikai barkácsmozgalomtól a kulturált hobby–szórakozás–játék mozgalmakig.

Az iskolai szabadidő-foglalkoztatás nem lehet pótléka, függvénye, másolata a kötelező (vagy fakultatív) tanítási óráknak – bár azokkal bizonyos kölcsönhatásban van –, de a diákok szabad elhatározása alapján önálló profilt kell, hogy kapjon mind a tevékenység programjában, mind a közösségi élet szokásrendszerében, mind a szakvezetés módszereiben.

A jövő iskolamodelljébe illeszkedő diák szabadidő-mozgalom konkrét szervezeti formái, módszerei pontosan ma még aligha meghatározhatók; az iskolai élet önmozgása a változó feltételekkel összhangban fogja létrehozni a tartalomnak legmegfelelőbb formákat. Minden bizonnyal helyet fognak kapni a foglalkoztatás eljövendő rendszerében a speciális irányultságú hagyományos, de meg nem kövülő formák ugyanúgy, mint a napjainkban kialakuló sokoldalú szabadidő-társulások, és talán a még csak csíraformában fellelhető közművelődési intézményközi együttműködést ápoló diákközösségek, ezeken felül számtalan olyan megoldás, amelyet az iskolai diákélet majd csak ezután fog létrehozni. Minél gazdagabban bontakozik majd ki az iskolai szabadidő-mozgalom társas világa, annál inkább érzik majd a diákok magukénak, második otthonuknak az iskolát, és a szabadidő-közösségek annál hatékonyabban teljesíthetik a nevelő feladatukat, kölcsönhatásban a tanórai nevelés-oktatás módszereinek kívánatos megújulásával.

4. Vezetési stílus. A szocialista nevelési feladatok teljesítésére képes iskolai szabadidő-mozgalom kibontakozásának ugrópontja a szocialista pedagógus–diák viszony kialakulása. Minél inkább kiterjeszti befolyását az iskola a diákok szabad idejére, ők annál kevésbé viselik el az elavult autokratikus pedagógiai módszereket. Illetve, minél demokratikusabbá válik a pedagógusok vezetési stílusa, annál kedvezőbb légkör alakul ki az önkéntes iskolai szabadidő-tevékenység kifejlesztéséhez.

A jövő iskolájának szabadidő-mozgalmát olyan demokratikus nevelők tudják majd vezetni (és kell, hogy vezessék), akik képesek irányító tevékenységüket a diák-közösség meghallgatásával, igényeinek figyelembevételével és felkeltésével, ösztönző meggyőzéssel,

tisztviselőinek közvetítésével, bölcs tapintattal végezni. A jövő iskolai diák szabadidő-mozgalom közösségeit az önrányítás olyan demokratikus mechanizmusa tudja majd működtetni, amelynek választott önkormányzata és aktív tagsága együttműködésre kész a pedagógus vezetővel, képes felismerni, magáévá tenni és megvalósítani a szabadidő-tevékenység szocialista értékeit, normáit; a közösségi élet viteléhez kellő jogkörrel és felelősséggel rendelkezik, és élni is tud vele.

Az iskolai szabadidő-közösségek életében, irányításában, a szocialista értékekre orientált demokratikus kibontakoztatásában egyformán fontos szerep vár az iskola felelős pedagógiai vezetésére és a diákok választotta ifjúsági vezetőszervekre, illetve ezek gyümölcsöző együttműködésére.

5. *Személyi-tárgyi feltételek.* A jövő iskolamodelljében kifejlesztendő szabadidő-tevékenységrendszer a mai személyi-tárgyi feltételek megőrzésével elképzelhetetlen. A megfelelő feltételek nem varázsütésre fognak létrejönni, hanem folyamatos, következetes, sokirányú fejlesztés nyomán. Különösen fontos ezért már most előre jelezni a felmerülő szükségleteket.

A személyi viszonylatokban mindenekelőtt azzal kell számolni, hogy az iskolai szabadidő-tevékenységrendszer feltétele az iskolák tantestületein belül valamiféle szabadidő-centrum létrehozása. E feladatkörökben függetlenített, illetve félfüggetlenített, speciális hozzáértéssel rendelkező nevelőket, népművelőket, könyvtárosokat, testedzőket, technikai szakembereket stb. kell alkalmazni, akik az egész tantestülettel és a diákmozgalmi szervekkel együttműködésben szakszerűen irányítják a szabadidő-közösségeket. Mindez igényli majd a megfelelő különleges képzést, továbbképzést, a közép- és felsőszintű szakszerű irányító-ellenőrző apparátust.

A tárgyi feltételek viszonylatában egészen új rendszert kell kialakítani a helyiségektől a felszereléseken keresztül az üzemeltetési költségekig. Csak a leghosszabb fejlesztési időszakot igénylő feltételt, a helyiség problémáját érintjük: ha nem is építhetünk mindenhol kacsalábon forgó várakat, azzal mindenhol számolni kell, hogy az iskolának kulturált otthont kell adnia a személyiség sokoldalú fejlesztését szolgáló szabadidő-tevékenységeknek. Ehhez pedig szükség van klub- és szakköri helyiségekre, laboratóriumokra, és barkácműhelyekre, sport- és játéktermekre. Nyilvánvaló, hogy a helyiség gondok megoldása csak a helyi adottságokból kiindulva, lépésről-lépésre valósítható meg: elindulva egy-egy szertár, tanterem részbeni, illetve teljes felszabadításával, folytatva a külön folyosó, illetve épületszárny kialakításával, egészen az iskolával egybe- vagy egymás mellé épített művelődési és sportlétesítmény tervezéséig és kivitelezéséig.

6. *Növekvő, de megosztott felelősség.* A diák szabadidő-tevékenységek vonatkozásában is téves és képtelen az a felfogás, miszerint céltudatos és hatékony nevelést csak az iskolában lehet biztosítani, ezért a szabadidő-foglalkoztatásban az iskolának önállóságra kell törekedni.

Nem csak azért helytelen az önállóságra való törekvés, mert céltudatos és hatásos nevelés nem az iskolának egyedül privilégiuma, és saját falai között sohasem is fogja tudni befogadni minden diák minden nevelőhatású szabadidő-tevékenységét (ehhez sohasem teremthető meg minden tárgyi-személyi feltétel, és nem lehet hatékony minden diák szabad választásának motiválása sem).

De helytelen az önellátásra való törekvés, azért is, mert az iskola a szabadidő-tevékenységek során nem a maga számára, hanem a felnőtt életre kell, hogy előkészítse diákjait; azaz arra, hogy az iskolai évek múltán önállóan megkeressék és megtalálják a nekik való, kulturált szabadidő-tevékenységek lehetőségeit. Ehhez pedig az iskola, a megfelelő szabadidő-szokások saját falain belül történő megalapozásán túlmenően többek között azzal is felkészítheti tanítványait, ha már az iskolaévek alatt elvezeti, odaszoktatja őket mindenekelőtt a mikrokörnyezetben működő társadalmi-politikai, közművelődési, sport- stb. intézményekhez.

Az ezredforduló iskolájának nem egyedül kell majd ellátnia nevelő funkcióját a diák szabadidő-tevékenységek terén, hanem itt is (sőt talán még inkább, mint máshol) az osztársadalmi nevelési tényezőkkel való szervezett együttműködésben. Mindez nem csökkenti, sőt növeli az iskola ezirányú felelősségét, és az iskolában kibontakoztatandó diák szabadidő-mozgalom jelentőségét.

Zárótételül álljon itt a Magyar Tudományos Akadémia Elnökségi Közoktatási Bizottsága megállapításából a következő:

„Az iskola funkcióinak minőségi átalakulásából a nevelési folyamat mai időstruktúrájának átrendezése, perspektívában pedig a nevelési és képzési idő növekedésének a szükségessége következik. Ez utóbbi nem feltétlenül az iskolában töltendő évek számának növelésével oldható meg . . . , hanem az egész napon át foglalkoztató, a kötött és kötetlenebb formákat sokrétűbben összekapcsoló iskola megvalósításával is. Ez utóbbi elengedhetetlen követelménye annak, hogy a nevelési funkció uralkodóvá váljék. Az iskola – együttműködve más intézményekkel, testületekkel és szervezetekkel – mind nagyobb szerepet vállal magára a gyermekek és ifjak egész tevékenységének pedagógiai irányításában és koordinálásában, helyet és segítséget biztosít az önálló tanuláshoz, önműveléshez épp úgy, mint a játékhoz, a szabad idő hasznos és vidám eltöltéséhez.” (MTA Budapest, 1976. 30. old.).